

□ндэсний статистикийн газрын даргын
1997 оны 167 дугаар тушаалаар батлав.

ГАДААД ХУДАЛДААНЫ □НИЙН БОЛОН БИЕТ ХЭМЖЭЭНИЙ ИНДЕКС ТООЦОХ АРГАЧЛАЛ

1. Ерөнхий зүйл

1.1 Гадаад худалдааны үнийн индексийн үзүүлэлт нь худалдааны судалгаа, шинжилгээ, мэдээллийн ажлыг зах зээлийн эдийн засгийн утга агуулгаар баяжуулж, худалдааны үйл ажиллагаа, гадаад худалдааны үр ашиг, нөхцлийг бодитой үнэлж дүгнэх, түүний үзүүлэлтүүдийн тооцооны үндэслэлийг сайжруулахын зэрэгцээ дотоодын нийт бүтээгдэхүүний тооцоог боловсронгуй болгох, үндэсний тооцооны системд ордог зарим үзүүлэлтийг тооцоход ашиглагдана.

1.2 Н□Б-ын Олон Улсын Эдийн Засаг Нийгмийн салбарын Газрын Статистикийн хэлтсээс “олон улсын худалдаанд хэрэглэж байгаа үнийн индексийн аргачлал”, Гадаад худалдааны үнийн болон бие хэмжээний индексийг тодорхойлох” тухай илтгэл зэрэг олон улсын байгууллагаас гаргасан аргачлал, баримт материалд тулгуурлаж энэхүү аргачлалыг боловсруулав.

1.3 □нийн индексийн тооцооны ажлын чанар нь гаалийн статистикийн экспорт, импортын барааны нэр төрлийн тоо, үнийн үнэн зөв байдал, мэдээнд тусгагдаж байгаа барааны бүлэг, дэд бүлгийн бүтцээс шууд хамаарч байна.

2. □нийн индекс тооцох мэдээллийн эх үүсвэр

2.1. Улсын хилээр орсон, гарсан барааны урсгал хөдөлгөөнийг бүртгэдэг гаалийн мэдүүлэг нь үнийн индексийг тооцох эх үүсвэр, анхдагч баримт болно. Монгол Улсын Гаалийн Ерөнхий Газар тооцоолон бодох электрон машин дээр гаалийн мэдүүлгийг нэгтгэн боловсруулж “экспорт импортын барааны гүйцэтгэл” (хавсралт 8) гэсэн статистикийн албан ёсны мэдээллийг сар бүр гаргадаг бөгөөд энэхүү мэдээлэлд тусгагдсан барааны нэр төрлөөр бараа тус бүрийн дундаж үнийг тооцож үнийн индексийг тооцно.

2.2. Олон улсын худалдаанд мөрдөж байгаа “Барааг тодорхойлох, кодлох уялдуулсан систем” – ийн ангилалын дагуу экспорт, импортын барааны нэр төрөл, бүлэг, хэсгийн үнийн индексийг тодорхойлох бөгөөд 4,6,8 оронтой цифрээр кодлогдсон барааны (Улсын Гаалийн

Ерөнхий Газрын мэдээнд тусгагдсан барааны нэр төрөл) нэр төрлөөр төлөөлөгч барааг сонгоно.

3. Барааны сагс бүрдүүлэх

3.1. □нийн судалгаанд хамрагдах барааны сагс бүрдүүлэхийн тулд, 1-рт, экспорт импортын барааны нэр төрлийн мэдээг худалдаа хийж байгаа орнуудаар гаргаж, орон тус бүр дээр барааны сагс бий болгоно. Ингэхдээ орон бүрийн экспорт импортын сүүлийн 2 буюу 3 жилээр барааны нэр төрлийг зэрэгцүүлэн үзэж, тогтвортой худалдаалагдаж байгаа нэр төрлийг сонгон авна. Сонгож авсан барааны дүн тухайн орны нийт экспорт буюу импортод 70-иас доошгүй хувь эзэлсэн байвал тооцооны үндэслэл нилээд бодитой байх болно. Практикаас үзэхэд түүж авсан бараа нийт дүндээ бага хувь, ойролцоогоор 35-аас доош хувь эзэлбэл тухайн орны индекс үнийн өөрчлөлтийг бодитой тусгахгүй, тооцооны үндэслэл муутай болдог.

3.2. Барааны сагсыг 3 жил тутам дахин хянан үзэж, шаардлагатай бол түүнийг өөрчлөн тогтоох бөгөөд сагсанд орсон бараа худалдаанаас хасагдсан тохиолдолд түүнийг ижил төрлийн өөр бараагаар орлуулж, нэгжийн үнийн динамикийг тухай бүрд нь засварлана.

3.3. Сонгож авсан бараа нь олон нэр төрлөөс бүрдэж байвал аль болох нэг нэр төрлийн, шинж чанарын хувьд ижил төстэй, нэгжийн үнэ нь онцын их ялгаатай бус байх шаардлагатай.

4. □нийн ерөнхий индекс тооцох онолын үндэслэл, зарчим

4.1. Экспортлосон буюу импортлосон барааны нийт үнэ (өртөг) нь бие хэмжээг түүний нэгжийн үнээр үржүүлсэнтэй тэнцүү байдаг. □үнийг томъёонд оруулбал:

$$V_{nt} = p_{nt} q_{nt} \quad (1)$$

V_{nt} - үнэ (үнийн дүн буюу өртөг)

p – барааны нэр төрөл

t – тайлант үе

p_{nt} - n нэр төрлийн барааны үнэ, тайлант үе

q_{nt} - n нэр төрлийн барааны бие хэмжээ, тайлант үе

4.2. Эдийн засгийн салбарт гол төлөв 2 тооны харьцааг индекс гэж нэрлэх бөгөөд тайлант хугацаанд экспортлосон буюу импортлосон барааны үнийн дүнг (өртөг) суурь үеийнхтэй харьцуулсан индекс дараах томъёогоор илэрхийлэгдэнэ.

$$V_i = v_{nt} / v_{no} \quad (2)$$

i – индекс

o – суурь үнэ

Энэ томъёогоор (2) өртгийн индекс тодорхойлогдоно. Өөрөөр хэлбэл тухай, тухайн үеийнхээ үнээр илэрхийлэгдсэн харьцаа юм.

4.3. Томъёо 1-ийг үндэслэж, өртгийн индексийг үнийн болон бие хэмжээний индексээр илэрхийлж болно. □үнийг үзүүлье:

$$p_i = p_{nt}/p_{no} \quad \text{ба} \quad q_i = q_{nt}/q_{no} \quad (3)$$

Энд p_i - n барааны хувийн индекс, q_i - n барааны бие хэмжээний индекс

p_{nt} буюу q_{nt} - n барааны тайлант үеийн үнэ ба бие хэмжээ бөгөөд өртгийн индексийн томъёог (2)-г дараах байдлаар илэрхийлж болно.

□үнд:

$$v_i = p_{nt} q_{nt} / p_{no} q_{no} = p_i * q_i \quad (4)$$

Томъёо 4-өөс үзэхэд тайлант үеийн өртгийн хэмжээг суурь үеийн өртгийн хэмжээнд харьцуулсан харьцааг өртгийн индекс гэнэ. Өртгийн индекс нөлөөлж байгаа тоо, хэмжээний нөлөөллийг арилгаж, зөвхөн үнийн өөрчлөлтийг харуулахын тулд үнийн индексийг тооцох шаардлага гардаг.

4.4. Олон улсын практикт үнийн индексийн 3 хэлбэр (арга) байна. □үнд: Ласпейресийн, Паашегийн, Фишерийн гэсэн 3 хэлбэрийн индекс байгаа юм. Ихэнх орнууд Ласпейресийн аргаар үнийн индексийг тодорхойлж байгаа бөгөөд Н□Б-ын статистикийн ажлын практикт ч индексийн энэ хэлбэрийг хэрэглэж байна.

4.5. □нийн индекс тооцох Ласпейресийн болон Паашегийн томъёог үзүүлье:

$$PIP = \frac{\sum p_{nt} q_{nt}}{\sum p_{no} q_{nt}} \quad (5)$$

$$PIP = \frac{\sum p_{nt} q_{nt}}{\sum p_{no} q_{nt}} \quad (6)$$

PII - үнийн индекс Ласпейрес гэсэн үгийн эхний үсгүүд, англиар

PIP - үнийн индекс Пааше гэсэн үгийн эхний үсгүүд, англиар

4.6. Судалгааны зорилгоос хамаарч энэ 2 индексийн алийг нь ч ашиглаж болно. Олон улсын статистикийн ажлын практикт үндэсний тооцооны зарим үзүүлэлтийг тогтмол үнээр үнэлэх, дотоодын нийт бүтээгдэхүүний диффеллятор, экспорт, импортын барааны үнийн индексийг тооцоход Ласпейресийн томъёог хэрэглэдэг.

4.7. Олон улсын хэмжээнд мөрдөж байгаа аргачлалын дагуу бараа тус бүрийн экспорт, импортын нийт дүнд эзлэх хувийг индексийн жин болгон авч үнийн ерөнхий болон бүлгийн индексийг тооцно. Экспорт, импортын нийт дүнд бараа тус бүрийн эзлэх хувийг дараах томъёогоор тооцно.

$$W_{no} = \frac{P_{no} q_{no}}{\sum p_{no} q_{no}} \quad (7)$$

Томъёо 7 нь суурь үеийн бараа тус бүрийн үнийн дүнг мөн үеийн экспорт, импортын нийт дүнд харьцуулсан хувь болно. □үнийг тооцохдоо тэг бүхлийн ард 5 орны нарийвчлалтай авна. Жишээлбэл: 0.00001 гэсэн хэлбэртэй байна. Зарим барааны нийт дүнд эзлэх хувь маш бага байдаг бөгөөд түүнийг тооцоонд хамруулахын тулд 5 орны нарийвчлалтай авч байгаа юм.

4.8. Бараа тус бүрийн тайлант үеийн үнийг индекс ашиглан дараах байдлаар ($p_{nt} = p_{it} * p_{no}$) илэрхийлж, үүнийг Ласпейресийн үнийн индексийн томъёонд оруулъя.

$$PIL = \frac{\sum p_{nt} q_{no}}{\sum p_{no} q_{no}} = \frac{\sum p_i p_{no} q_{no}}{\sum p_{no} q_{no}} = \sum p_i \frac{p_{no} q_{no}}{\sum p_{no} q_{no}} \quad (8)$$

буюу $PIL = \sum p_i w_o$ (9) болно

Эндээс

$$PIL = \frac{\sum p_{nt} w_{no}}{\sum p_{no} w_{no}} \quad \text{буюу} \quad PIL = \frac{\sum p_i w_{no}}{\sum w_{no}} \quad (10)$$

гэсэн томъёо болно.

Томъёо 10 бол экспорт, импортын үнийн ерөнхий болон бүлгийн индексийг тооцох томъёо болно

4.9. Экспорт, импортын гүйцэтгэлийг тогтмол үнээр (зэрэгцүүлэх) үнэлэхдээ өртгийн индексийг үнийн индексэд хувааж гаргана. □үнийг дараах томъёогоор илэрхийлнэ. □үнд:

$$p_{nt} q_{nt} : \frac{p_{nt}}{p_{no}} = \frac{p_{nt} q_{nt} p_{no}}{p_{nt}} = p_{no} q_{nt} \quad (11)$$

$p_{no} q_{nt}$ - экспорт, импортын тайлант үеийн бие хэмжээг суурь үеийн үнээр үнэлсэн

4.10. Экспорт, импортын өртгийн индексийг Паашегийн үнийн индекс хувааж, экспорт, импортын бие хэмжээний индексийг тодорхойлно. □үнийг томъёогоор үзүүлбэл:

QIP- Паашегийн биет хэмжээний индекс гэсэн үгийн эхний үсгүүд, англиар

5. □нийн индексийг тодорхойлох хэлбэрүүд

5.1 Экспорт, импортын барааны үнийн индексийг үнийн ерөнхий индекс, барааний бүлгийн үнийн индекс, барааны нэгжийн үнийн индекс гэж ангилна. □нийн ерөнхий индекс гэдэг нь экспорт, импортын барааны нийт дүнгээр тооцож гарах индексийг ерөнхий индекс, барааны бүлэг тус бүрээр тодорхойлогдох индексийг бүлгийн индекс гэнэ. Тухайлбал, “Барааг кодлох, тодорхойлох уялдуулсан систем” – ийн 21 бүлэг тус бүрээр үнийн индекс тооцно. Барааны нэр төрлийн нэгжийн (кг, литр, ширхэг зэрэг) тайлант буюу суурь үеийн үнийн харьцааг барааны нэгжийн үнийн индекс гэнэ.

5.2 Мөн түүнчлэн гадаад худалдааны гол хэлбэрүүдээр, тухайлбал, вальютын төлбөрт худалдаа, бараа солилцоо, зээлийн бараа, тусламжийн бараа, хөрөнгө оруулалтын бараа, гадаадын захиалагчийн материал зэрэг худалдааны хэлбэр бүрээр үнийн индекс тодорхойлогдоно.

5.3 Гаалийн статистикийн мэдээнд тусгагдаж байгаа экспорт, импортын барааны нэгжийн үнийг хилийн үнэ гэх бөгөөд үнийн индексийг хилийн дундаж үнийн индекс гэж нэрлэнэ.

5.4 Худалдаа хийж байгаа орон бүрийн үнийн ерөнхий индексийг тооцсоны үндсэн дээр улсын хэмжээний экспорт, импортын барааны үнийн ерөнхий индекс тодорхойлогдоно.

ooOoo